

Anne-Babanın Mesleğine ve Ekonomik Düzeyine Göre Gençlerde Ahlakî Olgunluk

Mustafa ŞENGÜN**

ÖZ

Bu araştırmada, lise öğrencilerinin ahlakî olgunluk düzeylerini etkilediği düşünülen bazı ekonomik değişkenler ele alınmıştır. Alan araştırması, Samsun il sınırları içinde faaliyet gösteren liselerden, random yöntemiyle seçilen öğrenciler üzerinde yapılmıştır. Araştırmanın sonucunda, anne mesleğinin ve ailenin ekonomik düzeyinin lise öğrencilerinin ahlakî olgunluk düzeylerini etkileyen önemli faktörler oldukları sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ahlak Eğitimi, Ahlakî Olgunluk, Ailenin Ekonomik Düzeyi.

ABSTRACT

Moral Maturity of High School Students in terms of Some Economic Variables

This study tries to analyze terms of some economic variables, which may affect moral maturity levels of high school students. Field research was carried out on the students selected randomly from some high schools took place in Samsun. Lastly, it was found that profession of mothers and economical level of the families were the prominent factors affecting the moral maturity levels of high school students.

Keywords: Moral Education, Moral Maturity, Economical Level of the Families.

* Doktora çalışmasından uyarlanmıştır.

** Yrd. Doç. Dr., İDKAB Eğitimi Bölümü İlahiyat Fakültesi, msengun@bayburt.edu.tr

Giriş

İnsanın doğup büyüdüğü, yetiştiği, bakım ve korunmasının sağlandığı ilk sosyal yapı olan aile, aynı zamanda, toplumun kültürel ve ahlaki değerlerini, gelenek ve göreneklerini nesilden nesile aktaran ve çocukları topluma hazırlayan en temel kurumdur. Çocuk ve gençlerin, ahlaki gelişim sürecinde ilk ve en önemli ahlaki otorite kaynağı ailedir. Çocuk, ilk ahlaki deneyimlerini aile ortamında kazanmaktadır.

Çocuk ve gençlerin istenilen ahlaki niteliklere sahip olabilmeleri için anne-baba tutumlarının rolü ve etkisi önemlidir. Anne-babayı model alan çocuk, gelecekte kendisinden beklenen rolleri, görevleri, tutum ve davranışları anne-babasından öğrenmektedir. Çocuk, anne-babasından aldığı değerlerle iyiyi kötüden, doğruyu yanlıştan, onaylanan davranışları onaylanmayanlarından ayırmayı ilk defa aile ortamında öğrenmeye başlamaktadır. Böylece, çocuğun ahlaki duygular, düşünce ve davranışlarının temeli aile ortamında oluşmaktadır.¹

Bunun yanı sıra, çocukların ve gençlerin ahlaki yeteneklerinin gelişmesine yardımcı olacak ekonomik yapı önemlidir. Ekonomi ve ahlak, karşılıklı olarak birbirini etkileyen iki sistemdir. Ekonominin arka planında kendine has tavır ve davranışlarıyla insan gerçeği, insanların davranış biçimleri, tercihleri, yaşayış normları ve iç dünyası yatar. Bu da insanın yaşadığı dış kalıpların basit bir fonksiyonu olmasından çok, çevreye ve eşyaya karşı olan bakış açısını yansıtır.² Ekonomi, ahlak normlarının gelişmesine katkıda bulunur. Üretim-tüketim, mal ve hizmet alış-verişi, işbirliği ve işbölümü gibi ekonomik ilişkiler, bireylere farklı ahlaki amaç ve ilkeler arasında seçim imkânı sunarak daha kalıcı ve daha işlevsel ahlaki değerlerin oluşmasına zemin hazırlar.³

Ayrıca, ekonomik sistem içinde aynı mesleğe sahip bireylerin, meslektaşları arasında ortak bir tutum ve davranış birliği sağlamaya yönelik kurallar oluşturmaları, onların ortak bir mesleki kimlikte buluşmalarını kolaylaştıracağı gibi, meslek mensuplarının davranışlarını da düzenleyecektir. Aynı mesleğe sahip olanların benzer tutum ve ahlaki yargıları geliştirmeleri ahlak eğitimi de sağlayabilir. Böylelikle bireyler ahlaki değerler üzerinde düşünerek bunları düzenleyebilir.⁴

Bu araştırmada, bireyin ahlaki olgunluk gelişimi sürecinde etkili olduğu düşünülen, anne-baba mesleği ve ailenin ekonomik düzeyi ile bireyin ahlaki olgunluk düzeyleri arasında önemli bir ilişkinin olup-olmadığı lise öğrencileri üzerinde alan araştırması ile incelenmiştir.

Araştırmanın hipotezleri aşağıdaki şekilde düzenlenmiştir:

- 1 Temel, Z. Fulya, *Yetiştirme Yurdunda ve Ailesi Yanında Kalan 14-18 Yaş Grubundaki Gençlerin Cinsiyet Rolü Kimlikleri İle Moral Gelişimlerinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 1991, s. 107; Peker, Hüseyin, *Din ve Ahlak Eğitiminin Psikolojik ve Metodik Esasları*, Eser Matbaası, Samsun, 1991, s. 35; Yavuzer, Haluk, "Yaygın Ana-baba Tutumları", *Ana-Baba Okulu*, ed.: Haluk Yavuzer, 5.b., Remzi Kitabevi, İstanbul, 1995, s. 111.
- 2 Fehmi Ülgener, Sabri, *İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası*,. Der Yayınları, İstanbul, 1981, ss.12-13.
- 3 Demir, Ömer, *İktisat ve Ahlak*, Liberte Yayınları, Ankara, 2003, ss. 223, 243
- 4 Kulaksızoğlu, Adnan, "Öğretmenlik Mesleğinin Ahlak İlkeleri Konusunda Bir Deneme", *Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, İstanbul, 1995, sayı: 7, s. 185.

1. Anne-babası memur/memur emeklisi olan lise öğrencilerinin ahlaki olgunluk düzeyleri, anne-babası diğer mesleklere sahip olan lise öğrencilerinin ahlaki olgunluk düzeylerinden daha yüksektir.

2. Ailesinin ekonomik düzeyini orta olarak algılayan lise öğrencilerinin ahlaki olgunluk düzeyleri, ailelerinin ekonomik düzeylerini zengin, ortanın üstü, ortanın altı ve fakir olarak algılayan lise öğrencilerinin ahlaki olgunluk düzeylerinden daha yüksektir.

Yöntem

Araştırmanın Evreni ve Örnekleme; araştırmanın evrenini, Samsun il merkezi sınırları içinde faaliyet gösteren resmi liselere devam eden 14.057'si erkek ve 12.075'i kız olmak üzere toplam 26.132 lise öğrencisi oluşturmuştur. Bu öğrencilerin içinden random yöntemiyle 830 lise öğrencisi, araştırmanın örnekleme olarak seçilmiştir.

Tablo 1: Cinsiyete Göre Dağılım

Cinsiyet	Evren		Örneklem	
	N	%	N	%
Erkek	14.057	53,8	413	49,8
Kız	12.075	46,2	417	50,2
Genel Toplam	26.132	100,0	830	100,0

Tablo 2: Lise Türüne Göre Dağılım

Lise Türü	Evren		Örneklem	
	N	%	N	%
Genel ve Anadolu L.	17.556	67,2	535	64,5
İmam-Hatip Lisesi	1.098	4,2	111	13,4
Diğer Meslek Liseleri	7.478	28,6	184	22,2
Genel Toplam	26.132	100,0	830	100,0

Tablo 3: Sınıf Düzeyine Göre Dağılım

Sınıf Düzeyi	Evren		Örneklem	
	N	%	N	%
9. Sınıf	9.163	35,1	274	33,0
10. Sınıf	9.883	37,8	339	40,8
11. Sınıf	7.086	27,1	217	26,1
Genel Toplam	26.132	100,0	830	100,0

Veri Toplama Araçları; bu araştırmada, veri toplama amacı ile araştırmacının kendisi tarafından geliştirilen *Kişisel Bilgi Anketi* ve *Ahlaki Olgunluk Ölçeği* kullanılmıştır.⁵

Verilerin Toplanması; verilerin toplanabilmesi için, gerekli izinler alındıktan sonra, örneklem olarak seçilen liselerde araştırmacının kendisi tarafından anketler uygulanmıştır.

Verilerin Analizi ve Yorumlanması; anketler uygulandıktan sonra tek tek incelenmiş, eksik ve yanlış cevaplanıp cevaplanmadıkları kontrol edilmiştir. Anketlerden elde edilen verilerin istatistiksel işlemleri için *SPSS programı* kullanılmıştır. Verilerin analizinde, bağımlı ve bağımsız değişkenler arasında önemli bir ilişkinin bulunup bulunmadığına *varyans analizi* ile bakılmıştır. Ayrıca, grup ortalamalarının çoklu karşılaştırılmasında *LSD* ve *Scheffe testleri* kullanılmıştır. Bulgular bölümündeki tablolarda, çoklu karşılaştırmalar sonucunda ortalamalar farkı önemli bulunanlar, iki grubun kesişim hücrelerinde (*) işareti ile belirtilmiştir.

Bulgular ve Yorum

Bu bölümde, araştırmamızda elde edilen bulgular sunulmuş ve bunlara dayalı olarak bazı yorumlar yapılmıştır.

1. Anne-Baba Mesleğine Göre Gençlerde Ahlaki Olgunluk

Tablo 4: Annelerinin Mesleğine Göre Lise Öğrencilerinin Ahlaki Olgunluk Puanları

Anne Mesleği	N	\bar{X}	S	1	2	3	4	5	6
1. Memur/Memur Emeklisi	90	265,77	32,85		-	-	-	-	*
2. İşçi/İşçi Emeklisi	32	274,63	20,28	-		-	-	-	-
3. Serbest Meslek	17	259,06	28,27	-	-		-	-	*
4. Esnaf/Tüccar	14	274,36	28,83	-	-	-		-	-
5. Çiftçi	5	280,00	6,40	-	-	-	-		-
6. İşsiz/Ev hanımı	672	274,30	27,95	*	-	*	-	-	
Genel Toplam	830	273,11	28,35	*p<0,05					
Sd=5/824	F=2,38	p=0,037	p<0,05	Önemli					

Tablo 4 için varyans analizi sonucu; annelerinin mesleğine göre lise öğrencilerinin ahlaki olgunluk düzeyleri arasında ($p<0,05$) düzeyinde önemli bir farkın olduğu ortaya çıkmıştır. Grupların puan ortalamaları arasında ortaya çıkan bu önemli farkın, hangi gruplar arasında önemli olduğuna bakmak için LSD testi kullanılmıştır. Yapılan LSD testi sonucuna göre, annesi işsiz/ev hanımı olan lise öğrencilerinin ahlaki olgunluk puan ortalaması, annesinin mesleği memur/memur emeklisi ve serbest meslek olan lise öğrencilerinin ahlaki olgunluk puan ortalamasına göre daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır.

5 Şengün, Mustafa ve Mevlüt Kaya, "Ahlaki Olgunluk Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Samsun, 2007, sayı: 24-25, ss.51-64.

Tablo 5: Babalarının Mesleğine Göre Lise Öğrencilerinin Ahlaki Olgunluk Puanları

Baba Mesleği	N	\bar{X}	S
1. Memur/Memur Emeklisi	245	274,25	29,86
2. İşçi/İşçi Emeklisi	237	273,30	26,73
3. Serbest Meslek	131	270,72	28,00
4. Esnaf/Tüccar	154	270,77	30,74
5. Çiftçi	43	278,91	20,59
6. İşsiz	13	281,08	27,03
Genel Toplam	823	273,13	28,41
Sd=5/817 F=1,04 p=0,39 p>0,05 Önemsiz			

Tablo 5 için varyans analizi sonucu; babalarının mesleğine göre lise öğrencilerinin ahlaki olgunluk düzeyleri arasında 0,05 düzeyinde önemli bir fark olmadığı sonucuna varılmıştır. Lise öğrencilerinin anne-babalarının mesleğine göre elde edilen bu sonuçlara göre, *Anne-babası memur/memur emeklisi olan lise öğrencilerinin ahlaki olgunluk düzeyleri, anne-babası diğer mesleklere sahip olan lise öğrencilerinin ahlaki olgunluk düzeylerinden daha yüksektir* şeklinde ifade edilen hipotez, istatistiksel olarak doğrulanmamıştır.

Hipotez-1 kurulurken, anne-babaların sahip olduğu mesleğin kendi ahlaki nitelikleri üzerinde etkili olduğu ve bu etkinin çocuklarının ahlaki olgunluk düzeylerine de yansıdığı düşünülmüştür. Çünkü aynı meslek gruplarına mensup insanlar, aynı işi yapmaları nedeniyle aynı problemlerle karşı karşıya bulunmalarından dolayı aralarında gelişen bir yakınlık duygusunun etkisinde kalırlar, dünyayı aynı biçimde tasavvur ederler ve olaylara benzer şekilde yorumlar getirirler. Zira iş çevresi ve meslek, insanın kişiliğini etkiler.⁶ Bu etki, insanların ahlakına ve ahlaki olgunluğuna da yansır. Nitekim aynı meslek grubunda olanların benzer ahlaki düşünce, tutum ve yargıları geliştirmeleri, benzer ahlaki değerlere sahip olmaları söz konusudur.⁷

Anne-babaların ahlaki nitelikleri üzerindeki mesleklerine ilişkin etkilerin, çocukların ahlaki olgunluk düzeyleri üzerinde de görülmesi beklenir. Fakat araştırmamızın istatistiksel sonuçlarına göre; annelerinin mesleği, lise öğrencilerinin ahlaki olgunluk düzeylerini etkilemesine rağmen, babalarının mesleğinin lise öğrencilerinin ahlaki olgunluk düzeyleri üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığı ortaya çıkmıştır. Bu iki farklı sonucun, anne mesleğinin lise öğrencilerinin ahlaki olgunluk düzeylerini etkilemesinden ziyade, annenin çalışıp-çalışmamasının, çocuğuyla birlikte geçirdiği zamanın ve onunla kurduğu duygusal yakınlığın lise öğrencilerinin ahlaki olgunluk düzeylerini daha çok etkilediği düşünülebilir. Zira annelerinin mesleğine göre lise öğrencilerinin ahlaki olgunluk düzeylerinin istatistiksel

6 Dönmezer, Sulhi, *Toplumbilim*, Beta Yayınları, İstanbul, 1994, s. 116.

7 Kulaksızoğlu, a.g.m., s.185.

analizinin sonuçları (Tablo 4) dikkatli incelendiğinde, annesi işsiz/ev hanımı olan lise öğrencilerinin ahlaki olgunluk düzeyleri ile annesinin mesleği memur/memur emeklisi ve serbest meslek olan lise öğrencilerinin ahlaki olgunluk düzeyleri arasında -annesiz/ev hanımı olan lise öğrencilerinin lehine- önemli bir fark olduğu görülmektedir. Bu sonucun, annesi çalışan ile annesi çalışmayan lise öğrencilerinin ahlaki olgunluk düzeyleri arasında önemli bir fark olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Çocuğun ahlaki gelişimi ve kazanacağı ahlaki nitelikler üzerinde, annenin rolü ve etkisi büyüktür. Hiç kimse, çocuğa annesi kadar sıcak bir ilgi, sevgi ve şefkat gösteremez. Dolayısıyla literatürde, çocuğa annesi kadar sevgiyi, şefkati ve ahlaki değerleri hiç kimsenin öğretemeyeceğini ortaya koyan bulgular vardır.⁸ Bu nedenle, anne ile çocuğu arasında kurulan duygusal yakınlık ve birlikte geçirdikleri zaman çok önemlidir. Fakat çalışan annenin çocuğunun ruhsal gelişimi aksayabilir. Eve yorgun gelen anne, ev işleriyle uğraşırken çocuğa yeterince zaman ayıramayabilir. Çocuğun ise, ilgi ve özene ihtiyacı vardır. Çocuk kendini ihmal edilmiş hissedebilir. Oysaki annenin gösterdiği ilgi ve şefkat, çocuğuna karşı tutumu, çocuk yetiştirme ideali ve disiplin anlayışı, çocuğun gelişimini ve kişiliğini etkiler. Annenin çalışması, çocukta kaygı, karamsarlık ve güvensizlik yaratabileceği gibi, saldırganlık ve suçluluğa da yol açabilir.⁹ Böyle bir durumda, işsiz/ev hanımı olan anneler, çocuklarının ahlaki olgunluk düzeyleri üzerinde, çalışan annelere göre olumlu yönde etkili olacaklardır. Çünkü çocuklarıyla daha fazla zaman geçirebilecek, onların karşılaştıkları sorunlarıyla daha iyi ilgilenebilecek, onlarla yakın ve duygusal ilişkiler kurmak için daha fazla fırsatları olacaktır. Aynı zamanda, içinde buldukları gelişim dönemi özellikleri itibarıyla lise öğrencilerinin davranışlarını yönlendirmede etkili olan ihtiyaçların karşılanması bakımından hâlâ anne-babaya bağlı oldukları dikkate alınacak olursa, -işsiz/ev hanımı annelerin daha uzun süre çocuklarıyla beraber olmalarına bağlı olarak- ahlaki davranışları hususunda lise öğrencileri, annelerini yanlarında birer ahlaki otorite ve kontrol gücü olarak hissedeceklerdir. Böylece daha olgun ahlaki davranışlar sergilemeleri söz konusu olabilecektir.

Bununla birlikte Tablo 4'te verilen araştırmamızın sonucunda, annesinin mesleği işçi/işçi emeklisi, esnaf/tüccar ve çiftçi olan lise öğrencilerinin ahlaki olgunluk düzeyleri ile annesi işsiz/ev hanımı olan lise öğrencilerinin ahlaki olgunluk düzeyleri arasında önemli bir fark ortaya çıkmamıştır. Anne mesleğine göre bu dört grupta yer alan lise öğrencilerinin, Ahlaki Olgunluk Ölçeğine cevap verirken, annelerinin mesleklerini ya da çalışıp-çalışmama durumlarını dikkate almadıkları ve bu öğrencilerin, ölçeğe, örnekleme oluşturan diğer öğrencilerle benzer nitelikte cevaplar verdikleri anlaşılmaktadır.

Ayrıca, araştırmamızın sonucunda, baba mesleğine göre lise öğrencilerinin ahlaki olgunluk düzeyleri arasında önemli bir fark ortaya çıkmamıştır. Bunun nedeni konusunda şöyle düşünülebilir: Annenin, çocuğun ahlaki gelişimi üzerindeki etkisinin yanı sıra, babanın sevgi ile birlikte disiplini sağlayan otoritesi de çocuğu sosyal hayata hazırlayan etkenler ara-

8 Güngör, Erol, *Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1997, s. 50; Bilgin, Beyza, *İslam ve Çocuk*, 2.b., DİB Yayınları, Ankara, 1991, s. 95.

9 Tezcan, Mahmut, *Eğitim Sosyolojisi*, 10.b., Feryal Matbaası, Ankara, 1996, ss. 159-169.

sındadır.¹⁰ Fakat çocukları yetiştirme konusunda babanın önemi ve etkisi, anneye oranla daha düşüktür. Çünkü baba, gün boyu çalıştığından genellikle evde yoktur ve çocuğun yetiştirilmesiyle ilgili ortaya çıkan sorunlarla anneye oranla daha az karşılaşmaktadır.¹¹ Babanın bu durumu, lise öğrencilerinin ahlaki olgunluk düzeylerini etkilememiş olabilir.

Bu alanda, Saylağ'ın yapmış olduğu araştırmanın sonucu, anne-baba mesleği ile öğrencilerin ahlaki gelişim düzeyleri arasında önemli bir ilişki olduğunu ortaya koyarken,¹² Özcan ve Kaya'nın yaptıkları araştırmalarda önemli bir ilişki bulunmamıştır.¹³ Saylağ'ın araştırmasının sonucu ile bu araştırmanın sonucunun anne mesleği bakımından tutarlı olduğu görülürken,¹⁴ Özcan ve Kaya'nın araştırmalarının sonuçları ile bu araştırmanın sonucunun baba mesleği bakımından tutarlı olduğu anlaşılmaktadır.¹⁵

2. Ailenin Ekonomik Düzeyine Göre Gençlerde Ahlaki Olgunluk

Tablo 6: Ailelerinin Ekonomik Düzeylerini Algılamalarına Göre Lise Öğrencilerinin Ahlaki Olgunluk Puanları

Ailenin Ekonomik Düzeyi	N	\bar{X}	S	1	2	3	4	5
1. Zengin	12	251,17	42,36		-	-	*	-
2. Ortanın Üstü	219	272,54	27,33	-		-	-	-
3. Orta	497	273,32	28,03	-	-		-	-
4. Ortanın Altı	80	278,70	29,74	*	-	-		-
5. Fakir	22	265,68	26,30	-	-	-	-	
Genel Toplam	830	273,11	28,35	*p<0,05				
Sd=4/825		F=3,01	p=0,02	p<0,05	Önemli			

Tablo 6 için varyans analizi sonucu; ailelerinin ekonomik düzeylerini algılamalarına göre lise öğrencilerinin ahlaki olgunluk düzeyleri arasında ($p<0,05$) düzeyinde önemli bir fark olduğu sonucuna varılmıştır. Grupların puan ortalamaları arasında ortaya çıkan bu önemli farkın, hangi gruplar arasında önemli olduğuna bakmak için Scheffe testi kullanılmıştır. Yapılan Scheffe testi sonucuna göre, ailesinin ekonomik düzeyini ortanın altı olarak algılayan lise öğrencilerinin ahlaki olgunluk puan ortalaması, ailesinin ekonomik düzeyini zengin

10 Güngör, a.g.e., s. 50.

11 Sandström, Carl İvor, *Çocuk ve Gençlik Psikolojisi*, çev.: Refia Uğurel Şemin, 2.b., İÜEF Yayınları, İstanbul, 1982, s. 250.

12 Saylağ, Şenay, *Liselerin Birinci Sınıfında Öğrenim Gören Çocukların Ahlaki Değerleri Algılama Düzeylerinin İncelenmesi*, Yayınlanmamış Bilim Uzmanlığı Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 2001, ss. 69, 74.

13 Özcan, Raif, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programlarındaki Ahlaki Davranışların Gerçekleşme Düzeylerini Etkileyen Sosyo-Kültürel Faktörlerin İncelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun, 2006, ss. 124-125; Kaya, Mevlüt, *Bazı Kişisel Değişkenlere Göre Üniversite Öğrencilerinin Ahlaki Yargıları*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun, 1993, ss. 116-118.

14 Saylağ, a.g.e., ss. 69, 74.

15 Kaya, a.g.e., ss. 116-118.

olarak algılayan lise öğrencilerinin ahlaki olgunluk puan ortalamasına göre daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır.

Bu sonuca göre, *Ailesinin ekonomik düzeyini orta olarak algılayan lise öğrencilerinin ahlaki olgunluk düzeyleri, ailelerinin ekonomik düzeylerini zengin, ortanın üstü, ortanın altı ve fakir olarak algılayan lise öğrencilerinin ahlaki olgunluk düzeylerinden daha yüksektir* şeklinde kurulan hipotez, istatistiksel olarak doğrulanmamıştır.

Ahlaki gelişim konusunda yapılan araştırmalar, sosyo-ekonomik düzeyi orta olan bireylerin ahlaki olgunluk düzeyinin, sosyo-ekonomik düzeyi düşük olan bireylere göre daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır.¹⁶ Hipotez-2 kurulurken, bu teorik bilgiler doğrultusunda hareket edilmiş ve ailelerin ekonomik düzeylerinin çocuk ve gençlerin ahlaki olgunluk düzeylerini etkileyeceği düşünülmüştür. Fakat araştırmamızın sonucunda hipotezimiz doğrulanmamış ve ailesinin ekonomik düzeyini zengin olarak algılayan lise öğrencilerinin ahlaki olgunluk düzeyleri ile ailesinin ekonomik düzeyini ortanın altı olarak algılayan lise öğrencilerinin ahlaki olgunluk düzeyleri arasında -ailesinin ekonomik düzeyini ortanın altı olarak algılayan lise öğrencilerinin lehine- önemli bir fark ortaya çıkmıştır.

Araştırmamızın sonuçları, ileri sürdüğümüz hipotezi istatistiksel olarak doğrulamamakla birlikte, aralarında önemli bir fark ortaya çıkmayan diğer gruplar arasındaki sonuçların literatürde yer alan teorik bilgiler ile tutarlı olduğu görülmektedir. Literatürde, zengin ve fakirlerin ahlaki olgunluk düzeylerinin düşük olduğu ifade edilmektedir.¹⁷ Tablo 6 dikkatlice incelendiğinde, ailesinin ekonomik düzeyini zengin ve fakir olarak algılayan lise öğrencilerinin ahlaki olgunluk düzeylerinin sırasıyla en düşük ahlaki olgunluk düzeyleri olmasına karşın, ailesinin ekonomik düzeyini ortanın altı olarak algılayan lise öğrencilerinin ahlaki olgunluk düzeyinin en yüksek düzey olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, ailesinin ekonomik düzeyini ortanın üstü ve orta olarak algılayan lise öğrencilerinin ahlaki olgunluk düzeylerinin ise birbirine oldukça yakın olduğu anlaşılmaktadır.

Hayatta yaşanan ekonomik sıkıntılar, ihtiyaç ve isteklerin sınırlandırılması, insanların ahlaki yeteneklerini geliştiren etkenler arasında sayılabilir. Ancak bu etkenler, ailelerin ekonomik düzeylerine göre, gençlerin ahlaki niteliklerini farklı şekillerde etkilemektedir. Bu etkenler, ekonomik düzeyi orta olan ailelerde yetişen gençlerin ahlaki gelişimlerine pozitif yönde etki yapmasına karşın, ekonomik düzeyi zengin ve fakir olan ailelerde yetişen gençlerin ahlaki gelişimlerine negatif yönde etki yaptığı görülmektedir.¹⁸

16 Snarey, John R, "Cross-Cultural Universality of Social-Moral Development: A Critical Review of Kohlbergian Research", *Psychological Bulletin*, 1985, vol.: 97, no: 2, pp. 202-232, ss. 217-225.

17 İbn Miskeveyh, *Ahlaki Olgunlaştırma*, çev.: Abdulkadir Şener ve diğerleri, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1983, ss. 58-60; Kağıtçıbaşı, Çiğdem, *İnsan ve İnsanlar*, 7.b., Evrim Yayınları, İstanbul, 1988, ss. 8-9; Köknel, Özcan, *Kimliğini Arayan Gençliğimiz*, Altın Kitaplar Yayınları, İstanbul, 2001, ss. 358-362; Ergene, Tuncay. "Ergen Suçluluğunun Önlenmesi ve Tedavi Yöntemleri", *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Ankara, 1992, sayı: 7, ss. 210-213; Erkal, Mustafa E., *Sosyoloji*, Der Yayınları, İstanbul, 1999, ss. 80-81.

18 İbn Miskeveyh, *a.g.e.*, ss. 58-60.

Ekonomik düzeyi orta olan ailelerde; istek ve ihtiyaçların sınırlı da olsa karşılanması, gençlere az olanla yetinme, sabretme, empati kurma gibi ahlaki yetenekler kazandırdığı ve onların ahlaki olgunluk düzeylerinin yükselmesine katkıda bulunduğu anlaşılmaktadır. Ekonomik düzeyi zengin olan ailelerde, istek ve ihtiyaçlarının fazlasıyla karşılanması, ekonomik sıkıntılardan uzak, bolluk ve refah içinde bir yaşam, gençlere çıkarıcı, bencil, sabırsız, uyumsuz, sorumsuz, umursamaz gibi olumsuz karakter özellikleri kazandırdığı ve onların ahlaki olgunluk düzeylerinin düşmesine neden olduğu görülmektedir. Ekonomik düzeyi fakir olan ailelerde ise, en temel ihtiyaçların karşılanmaması ve açlık gibi temel güdülerin bile doyuma ulaşmaması, gençlerde hırsızlık, yankesicilik, kapkaç, gasp, saldırganlık vb. suça yönelik ve ahlaki olgunluk düzeylerini düşürücü davranışlara yol açtığı görülmektedir.¹⁹

Zengin ve fakir ailelerde yetişen gençlerin ahlaki olgunluk düzeyleri, birbirlerine benzer şekilde, düşük olmasına rağmen, bu gençlerin sahip oldukları olumsuz ahlaki nitelikler, yol açtıkları davranışlar bakımından dikkat edilmesi gereken birbirinden oldukça farklı niteliklerdir. Şöyle ki;

Ekonomik düzeyi zengin ailelerde; yetişen gençlerin sahip oldukları olumsuz ahlaki nitelikler onları genellikle suçtan uzaklaştırmasına karşın, fakir ailelerde yetişen gençlerin sahip oldukları olumsuz ahlaki nitelikler onları çoğunlukla suça itmektedir. Zira suç konusunda yapılan araştırmalar, suçlu gençlerin büyük oranda fakir ailelerde yetişmiş gençler olduğunu göstermektedir. Gençlerin ahlaki nitelikleri arasında ortaya çıkan bu farklılık, toplumun huzuru, güveni ve mutluluğu için dikkate alınması gereken önemli bir özelliktir.²⁰

Ekonomik düzeyi düşük ailelerde; fakir ailelerin olumsuz ekonomik şartları ve imkânsızlıkları nedeniyle, toplumda ahlaki değerlerin zayıflaması, kural dışılığın özendirilmesi, hırsızlık-fuhuş-rüşvet gibi suçların artması, kültürel normların aşınması, uzlaşma yerine çatışmanın öne çıkması, maddeci ve çıkarıcı davranışların artması, kötümserliğin yaygınlaşması, saldırgan davranışların artması, sorumluluk duygusunun zayıflaması, eğitim görme talebinin azalması, gelir dağılımındaki dengesizliğin artması, meşru ve gayri meşru şeyler arasındaki mesafenin kapanması, şans oyunlarına ilginin artması, kara para ve kayıt dışı ekonominin artması, sosyal barışın zedelenmesi... gibi sayabileceğimiz daha birçok ahlak dışı düşünce, tutum ve davranışlar ortaya çıkabilmektedir. Tüm bunlar toplumun, aile bireylerinin ve gençlerin ahlaki olgunluk düzeylerini oldukça düşürmektedir.²¹

C. C. Aktan'a göre, toplumdaki rüşvet, sahtecilik, dolandırıcılık, hırsızlık, gasp gibi suçların, terörizmin, uyuşturucu belasının vs. en önemli nedenlerinden biri, ailelerin ekonomik düzeyinin düşüklüğü ve fakirliktir. Sosyal ve ekonomik imkânlar arasındaki aşırı farklılıklar ve zengin ile fakir arasındaki uçurum, fakir insanın suça yönelmesini kolaylaştır-

19 Kağıtçıbaşı, *a.g.e.*, ss. 8-9.

20 Köknel, *a.g.e.*, ss. 358-362.; Ergene, *a.g.m.*, ss. 210-213.

21 Erkal, *a.g.e.*, ss. 80-81.

maktadır. Bu nedenle fakir insanın, başka insanların en temel kişilik haklarına, ekonomik özgürlüklerine ve mülkiyet haklarına tecavüzde bulunma ihtimali her zaman daha yüksektir.²²

Ekonomi-ahlak ilişkisinde değerlendirilmesi gereken bir diğer konu, işsizliktir. İşsizlik, ailenin ekonomik düzeyini olumsuz yönde etkileyen, aileleri fakirleştiren önemli bir faktördür. Bu alanda yapılan araştırmalar, işsizliğin gerek gençleri, gerekse anne-babaları suça ve ahlak dışı davranışlara yönelten bir etken olduğunu ortaya koymaktadır. Örneğin, Allen'ın ve Carmichael ve Ward'ın genç ve yetişkinler üzerinde yaptıkları işsizliği konu alan araştırmalarında, işsizlik oranı ile sahtekarlık, dolandırıcılık, soygun, yankesicilik gibi suç oranları arasında önemli bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır.²³

Ailelerin ekonomik düzeylerinin düşük olmasının lise öğrencileri üzerindeki bir diğer etkisi de, aile ekonomisine katkı sağlaması için öğrencilerin okuldan alınmasıdır. Bu durum, hem gençlerin eğitim yoluyla ahlaki olgunluk düzeylerini geliştirmelerine engel olmakta, hem de gençler arasında önemli eğitim ve öğretim farklılıklarının ortaya çıkmasına zemin hazırlayarak ülkenin eğitimli birey sayısının yükselmesine engel olmaktadır.

Aile, sadece bir ekonomik menfaat birliği değildir. Aileyi bir şirket gibi görmek yanlıştır, bu onun devamlılığını engeller. Aile içinde karşılıklı sevgi, saygı, bağlılık, dayanışma ve işbölümü esastır. Ailenin varlığını ve bütünlüğünü devam ettirebilmesi için aile üyelerinin her birinin taşıdıkları sorumlulukları yerine getirmeleri son derece önemlidir.²⁴

Anne-babalar ve gençler, ekonomik hayatlarındaki davranışlarını, nefislerini tatmin etme ve çıkarlarını ön plana alarak davranma yerine, toplumdaki diğer bireylerin de faydasını dikkate alarak, dinî ve ahlaki değerlere uygun bir şekilde davranışlarını düzenlemeye çalışmaları gerektiği anlaşılmaktadır.²⁵

Ayrıca araştırmamızın sonucunda, ailelerin ekonomik düzeylerini ortanın üstü, orta ve fakir olarak algılayan lise öğrencilerinin ahlaki olgunluk düzeyleri arasındaki farkın önemli olmadığı ortaya çıkmıştır. Buna göre, ailelerinin ekonomik düzeylerini ortanın üstü, orta ve fakir olarak algılayan lise öğrencilerinin, Ahlaki Olgunluk Ölçeğine, örnekleme oluşturan diğer öğrenciler ile benzer nitelikte cevaplar verdikleri düşünülebilir.

22 Aktan, Coşkun Can, *Paternalizm Yoksulluk Sorununa Çözüm mü?*, 09.25.2007. http://www.canaktan.org/canaktan_personal/canaktan-arastirmalari/yoksulluk/aktan-paternalizm-yoksulluk-sorunu.pdf .s.10.

23 Allen, Ralph C., "Socioeconomic Conditions and Property Crime: A Comprehensive Review and Test of the Professional Literature", *American Journal of Economics and Sociology*, vol. 55, no: 3, 1996, pp.302-306; Carmichael, Fiona and Robert Ward, "Male Unemployment and Crime in England and Wales", *Economics Letters*, vol: 73, no: 1, 2001, pp.112-114.

24 Erkal, *a.g.e.*, s. 101.

25 Zaim, Sabahattin, *İslam-İnsan-Ekonomi*, Yeni Asya Yay., İstanbul,1992, s. 59.

Bu alanda, Şemin ve Saylağ'ın yaptıkları araştırmaların sonucunda, ailenin ekonomik düzeyleri ile öğrencilerin ahlaki gelişim düzeyleri arasında önemli bir ilişki olduğu ortaya çıkarken,²⁶ Kaya'nın araştırmasında önemli bir ilişki bulunmamıştır.²⁷ Şemin ve Saylağ'ın araştırmalarının sonuçları ile bu araştırmanın sonucunun tutarlı olduğu görülmektedir.²⁸

Sonuç ve Öneriler

Bu alan araştırmasında, elde edilen verilere dayalı olarak şu sonuçlara ulaşılmıştır:

1- Annelerinin mesleğine göre lise öğrencilerinin ahlaki olgunluk düzeyleri arasında önemli bir fark ortaya çıkmıştır. Bu önemli farkın annesi işsiz/ev hanımı olan lise öğrencilerinin ahlaki olgunluk düzeyleri ile annesinin mesleği memur/memur emeklisi ve serbest meslek olan lise öğrencilerinin ahlaki olgunluk düzeyleri arasında -annesi işsiz/ev hanımı olan lise öğrencilerinin lehine- olduğu anlaşılmıştır. Babalarının mesleğine göre ise, lise öğrencilerinin ahlaki olgunluk düzeyleri arasında önemli bir fark ortaya çıkmamıştır. Neticede, anne mesleğinin, lise öğrencilerinin ahlaki olgunluk düzeylerini etkileyen önemli bir faktör olduğu sonucuna varılırken; baba mesleğinin, lise öğrencilerinin ahlaki olgunluk düzeylerini etkileyen önemli bir faktör olmadığı sonucuna varılmıştır.

2- Ailelerinin ekonomik düzeylerini algılamalarına göre lise öğrencilerinin ahlaki olgunluk düzeyleri arasında önemli bir fark ortaya çıkmıştır. Bu önemli farkın, ailesinin ekonomik düzeyini zengin olarak algılayan lise öğrencilerinin ahlaki olgunluk düzeyleri ile ailesinin ekonomik düzeyini ortanın altı olarak algılayan lise öğrencilerinin ahlaki olgunluk düzeyleri arasında -ailesinin ekonomik düzeyini ortanın altı olarak algılayan lise öğrencilerinin lehine- olduğu anlaşılmıştır. Neticede, ailenin ekonomik düzeyinin, lise öğrencilerinin ahlaki olgunluk düzeylerini etkileyen önemli bir faktör olduğu sonucuna varılmıştır.

Yukarıda varılan sonuçlara bağlı olarak şu önerilerde bulunulabilir:

Aile içinde karşılıklı sevgi, saygı, bağlılık, dayanışma ve işbölümü esastır. Ailenin varlığını ve bütünlüğünü devam ettirebilmesi için aile üyelerinin her biri taşıdığı sorumlulukları yerine getirmelidir.

Gençlerin sahip oldukları ahlakî nitelikler, anne-baba tutumlarının bir yansımasıdır. Anne-babalar bu bilinç düzeyinde olmalıdır.

Anne-babalar ve gençler, ekonomik hayatlarındaki davranışlarını, dinî ve ahlaki değerlere uygun bir şekilde düzenlemeye çalışmalıdırlar.

Gençlerin ekonomik özgürlük ve sorumluluk kazanmaları desteklenmelidir. Gençlerin ahlakî olgunluk düzeyleri eğitim yoluyla yükseltilmeli ve suça yönelmeleri engellenmelidir.

26 Şemin, Refia, *Çocukta Ahlakî Davranış ve Ahlakî Yargı*, İÜEF Yay., 2.b., İstanbul, 1979, s. 28; Saylağ, a.g.e., ss. 70, 75.

27 Kaya, a.g.e., ss. 124-128.

28 Şemin, a.g.e., s. 28.; Saylağ, a.g.e., ss. 70, 75..

Kaynakça

- Aktan, Coşkun Can, *Paternalizm Yoksulluk Sorununa Çözüm mü?*, 09.25.2007. http://www.canaktan.org/canaktan_personal/canaktan-arastirmalari/yoksulluk/aktan-paternalizm-yoksulluk-sorunu.pdf .ss.1-11.
- Allen, Ralph C., “Socioeconomic Conditions and Property Crime: A Comprehensive Review and Test of the Professional Literature”, *American Journal of Economics and Sociology*, Vol.: 55, No: 3, 1996, pp. 293-308.
- Bilgin, Beyza, *İslam ve Çocuk*, 2.b., DİB Yayınları, Ankara, 1991.
- Carmichael, Fiona and Robert Ward, “Male Unemployment and Crime in England and Wales”, *Economics Letters*, Vol.: 73, No: 1, 2001, pp.111-115.
- Demir, Ömer, *İktisat ve Ahlak*, Liberte Yayınları., Ankara, 2003.
- Dönmezer, Sulhi, *Toplumbilim*, Beta Yayınları, İstanbul, 1994.
- Ergene, Tuncay. “Ergen Suçluluğunun Önlenmesi ve Tedavi Yöntemleri”, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Ankara, 1992, sayı: 7, ss. 209-215.
- Erkal, Mustafa E., *Sosyoloji*, Der Yayınları, İstanbul, 1999.
- Güngör, Erol, *Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1997.
- İbn Miskeveyh, *Ahlakı Olgunlaştırma*, çev.: Abdulkadir Şener ve diğerleri, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1983.
- Kağıtçıbaşı, Çiğdem, *İnsan ve İnsanlar*, 7.b., Evrim Yayınları, İstanbul, 1988.
- Kaya, Mevlüt, *Bazı Kişisel Değişkenlere Göre Üniversite Öğrencilerinin Ahlaki Yargıları*, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun,1993.
- Köknel, Özcan, *Kimliğini Arayan Gençliğimiz*, Altın Kitaplar Yayınları, İstanbul, 2001.
- Kulaksızoğlu, Adnan, “Öğretmenlik Mesleğinin Ahlak İlkeleri Konusunda Bir Deneme”. *Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, İstanbul, 1995, sayı: 7.
- Özcan, Raif, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programlarındaki Ahlaki Davranışların Gerçekleşme Düzeylerini Etkileyen Sosyo-Kültürel Faktörlerin İncelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun, 2006.
- Peker, Hüseyin, *Din ve Ahlak Eğitiminin Psikolojik ve Metodik Esasları*, Eser Matbaası, Samsun, 1991.

- Sandström, Carl İvor, *Çocuk ve Gençlik Psikolojisi*. çev.: Refia Uğurel Şemin, 2.b., İÜEF Yayınları, İstanbul, 1982.
- Saylağ, Şenay, *Liselerin Birinci Sınıfında Öğrenim Gören Çocukların Ahlaki Değerleri Algılama Düzeylerinin İncelenmesi*, Yayınlanmamış Bilim Uzmanlığı Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 2001.
- Snarey, John R, “Cross-Cultural Universality of Social-Moral Development: A Critical Review of Kohlbergian Research”, *Psychological Bulletin*, 1985, Vol.: 97, No: 2, pp. 202-232.
- Şemin, Refia, *Çocukta Ahlaki Davranış ve Ahlaki Yargı*, İÜEF Yay., 2.b., İstanbul, 1979.
- Temel, Z. Fulya, *Yetiştirme Yurdunda ve Ailesi Yanında Kalan 14-18 Yaş Grubundaki Gençlerin Cinsiyet Rolü Kimlikleri İle Moral Gelişimlerinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 1991.
- Tezcan, Mahmut, *Eğitim Sosyolojisi*, 10.b., Feryal Matbaası, Ankara, 1996.
- Ülgener, Sabri Fehmi, *İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası*, Der Yayınları, İstanbul, 1981.
- Yavuzer, Haluk, “Yaygın Ana-baba Tutumları”, *Ana-Baba Okulu*, ed.: Haluk Yavuzer, 5.b., Remzi Kitabevi, İstanbul, 1995, ss.111-127.
- Zaim, Sabahattin, *İslam-İnsan-Ekonomi*, Yeni Asya Yay., İstanbul, 1992.